

**Наталія РОТАР,
Ірина ЦІКУЛ**

ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД ЛОКАЛЬНИХ ПРАКТИК ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ІНСТРУМЕНТІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОСТУПУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена вивченню польського досвіду локальних практик громадянської освіти в системі інструментів євроінтеграційного поступу України. Хронологічні межі дослідження охоплюють період від завершення етапу прориву демократії до наших днів. Автори зосереджують увагу на аналізі основних етапів оновлення польської парадигми громадянської освіти, розгляді особливостей формування та організації системи громадянської освіти в Польщі, визначенні її тематичних аспектів і пріоритетів. Особливу увагу приділено характеристиці ефективності інструментів реалізації механізму громадянської освіти в Польщі та можливості їх використання в умовах сучасних українських реалій.

Ключові слова: європейська інтеграція, локальна спільнота, місцеве самоврядування, громадянське суспільство, громадянська освіта, Україна, Польща, Європейський Союз.

Політичні трансформації, що відбувалися в період системних перетворень кінця 1980-1990-х рр., були однаково глибокими в Україні та Польщі. Необхідність розбудови демократії, основою якої є політична конкуренція, громадянське суспільство та дієві локальні громади, в часі співпала з розгортанням публічної дискусії в розвинених європейських державах щодо взаємозв'язку між перспективами демократії та набором соціальних компетенцій, що формують у громадян нормативну готовність діяти для загального блага. Постає питання й про сукупність громадянських чеснот, завдяки яким «можуть бути сформовані навички соціального життя, соціальні та політичні позиції, а також здатність інтерпретувати соціальні та міжособистісні ситуації»¹. Політика формування рамок громадянської освіти в Польщі

¹ Wojkało W. Społeczeństwo obywatelskie jako warunek realizacji idei demokracji. [w:] *Europejski przegląd naukowy*. t. I. (red.) J. Koperek, R. Wiliński. Częstochowa. 2008. S. 223

опиралася на європейські практики в цій сфері, насамперед означення громадянських компетенцій як основи демократичної участі в суспільно-політичному та громадському житті, що формується на основі знання соціальних і політичних концепцій і структур. Відповідно до європейського бачення функцій громадянської освіти, громадянські компетентності моделюють участь кожного громадянина в житті та діяльності громади та ширше – на національному та європейському рівнях політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми використання європейських практик громадянської освіти в системі інструментів євроінтеграційного поступу України у вітчизняному науковому дискурсі представлені фрагментарно та повною мірою не розкривають специфіку реалізації механізму громадянської освіти в країнах Європейського Союзу і можливості використання кращих практик в умовах сучасних українських реалій. Науковий доробок, присвячений проблемі громадянської освіти, сформований переважно працями зарубіжних дослідників. Аналіз основних етапів оновлення парадигми громадянської освіти, особливостей формування та організації системи громадянської освіти в Польщі представили у наукових розвідках В. Бокайло, С. Гогулл, Л. Заменцкі, Е. Курантович, З. Кведцінські, З. Мельосік та інші. Особливо слід наголосити на важливості для нашого дослідження наукових результатів, представлених А. Цепелевською-Ковалік.² Серед досліджень українських науковців варто наголосити на доробку колективу авторів, присвяченому проблемі громадянської освіти в умовах безпекових викликів і загроз.³

Мета статті полягає в дослідженні польського досвіду локальних практик громадянської освіти в системі інструментів євроінтеграційного поступу України, шляхом аналізу основних етапів оновлення польської парадигми громадянської освіти, розкриття особливостей

² Ciepielewska-Kowalik A. Bywatejska polityka edukacyjna. Koprodukcja i współtworzenie. Kraków: Instytut Studiów Politycznych PAN, Zakład Wydawniczy «NOMOS». 2022. 348 s.

³ Громадянська освіта в умовах безпекових викликів і загроз : навчальний посібник / за ред. А. М. Круглашова, Н. Ю. Ротар, І. В. Цікул. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2022. 184 с.

формування та організації системи громадянської освіти в Польщі, визначення її тематичних аспектів і пріоритетів, а також характеристики ефективності інструментів реалізації механізму громадянської освіти.

Основний текст

Після завершення етапу прориву демократії, в Польщі постало питання про характеристики громадянськості, адекватної визначеним євроінтеграційним перспективам польського суспільства. На Другому національному педагогічному конгресі «Демократія та освіта, освіта та виховання» (1995 р.) було сформульовано питання про стан громадянської компетентності та активності поляків, відтак наскільки актуальною є потреба навчати їх до дій в нових суспільно-політичних умовах⁴. Наслідком жвавих дискусій стало вироблення консолідованої позиції освітян та польського політикуму про необхідність розбудови інститутів громадянського суспільства, функціонування яких відбувається через активність їх членів у публічній сфері. На концептуальному рівні розуміння сутності громадянства, відтак і цілей громадянської освіти розпочався перехід від моделі національного громадянства до моделі демократичного громадянства⁵.

Досягнення означених цілей гальмувалося недостатніми матеріальними ресурсами та вихідними характеристиками громадянських компетенцій більшості поляків. Міркуючи над цією проблемою, польський науковець З. Мельосік наголошує, що початковий етап процесу демократичних перетворень став етапом глобальних змін, які не поглибили сутність громадянства, сприяли формуванню *ширшого*, але концептуально *дрібного* відчуття МІ-громадяни⁶. Відтак, нагальності набуло розв'язання завдання розробки концепції громадянської освіти, яка ґрунтувалася на інтеграції національно-державних цінностей у постмодерний, насамперед, європейський контекст. Однією з пропо-

⁴ Kwiecieński Z. Demoracja jako wyzwania i zadania edukacyjne. [w:] *Wychowanie obywatelskie: studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*. (red.) Z. Melosik, K. Przyszczykowski. Toruń – Poznań. 1998. S. 36

⁵ Kurantowicz E. O uczących się społecznościach. Wybrane praktyki edukacyjne ludzi dorosłych. Wrocław, 2007. S. 35.

⁶ Melosik Z. The Teenagers in the Global Consumptions Culture. [w:] *Changing Citizenship*. (red.) E. Solarczyk-Ambrozik, K. Przyszczykowski. Poznań, 2003.

зицій щодо шляхів розв’язання окресленого вище завдання громадянської освіти була концепція З. Мельосіка. На першому етапі оновлення польської парадигми громадянської освіти науковець запропонував віднайти відповідь на питання про зміст та потенціал конкретної концепції громадянської освіти, відповідний формат громадянських ідентичностей та джерела їх генерування й підживлення; на другому етапі – презентувати польському суспільству концепт конкретного громадянського ідеалу та модель відповідного педагога, здатного продукувати ідеї, здатного до комунікації та реконструкції дійсності в конкретній локації⁷. Концепція З. Мельосіка була максимально неопрагматичною, оскільки передбачала, що педагогічні проєкти в локальному просторі відповідатимуть потребам громад та не апелюватимуть до універсальних цінностей. На нашу думку, такий підхід до моделювання громадянської освіти мав би позитивні результати для польського суспільства, якби процеси децентралізації влади розпочалися в Польщі в середині 1990-х р.

Зважаючи на контекст шокової терапії, цілі громадянської освіти в Польщі у 1990-х рр. відображені у тематичних сферах, візуалізованих на мал. 1⁸.

Життя з іншими	На соціальній сцені	Громадянське суспільство	Влада, держава, політика	Демократія в дії
Політична система Польщі	Правова система	Права людини	Польща в Європі	Проблеми сучасного світу

Мал. 1. Тематичні аспекти громадянської освіти в Польщі, 1990-ті рр.

Аналіз даних, наведених на мал. 1, вказує на те, що пріоритети громадянської освіти в Польщі вже тоді виходили за межі локально-

⁷ Melosik Z. Wychowanie obywatelskie: nowoczesność, ponowoczesność (próba konfrontacji). [w:] *Wychowanie obywatelskie: studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*. (red.) Z. Melosik, K. Przyszczypkowski. Toruń – Poznań, 1998. S. 53–54

⁸ Складено за: Edukacja obywatelska w szkołach w Europie. URL: http://publications.europa.eu/resource/cellar/6b50c5b0-d651-11e7-a506-01aa75ed71a1.0009.01/DOC_1

го, регіонального та національного політичних просторів, хоча й лєвова частка тематичних аспектів громадянської освіти означалася в контексті національного досвіду. Насамперед, привертають увагу такі тематичні аспекти як *Польща в Європі* та *Проблеми сучасного світу*. Попри присутність таких тем як *Влада, держава, політика, Політична система Польщі* та *Правова система*, в польському публічному дискурсі громадянської освіти лунали застереження щодо обмеження політичної складової громадянської освіти, зокрема вивчення основних ідеологічних систем.

Розгортання означених тематичних напрямів громадянської освіти було забезпечено: (1) методичним інструментарієм досягнення цілей (насамперед, інтерактивні методи навчання та нова модель педагога як провідника, який веде діалог з учнями); (2) підручниками, що містили навчальні матеріали, завдання, вправи та критерії оцінювання; (3) розгортанням діяльності інституцій, зацікавлених в розвитку демократичної сутності громадянської освіти в Польщі. Суттєвим інструментом реалізації механізму громадянської освіти в Польщі в 1990-х – на початку 2000-х рр. став інститут неформальної підготовки вчителів до здійснення відповідної діяльності. Найбільш вагомими результатами були досягнуті Центром громадянської освіти, який пропагував ідею громадянської та освітньої активності через численні проекти для молоді та освітян⁹; Фундацією Роберта Шумана, заснованою першим прем'єр-міністром Республіки Польща Т. Мазовецьким, яка готувала поляків до свідомого членства в Європейському Союзі¹⁰; Фондом «Освіта для демократії», заснованим 1989 р. завдяки співпраці польських та американських освітян¹¹; Фундацією Krzyżowa/Kreisau – форма польсько-німецької співпраці, що через реалізацію спільних міжнародних проектів сприяла взаємопорозумінню та розбудові громадянського суспільства, відповідно до європейської моделі врегулювання конфліктів¹². Активно сприяли розвитку громадянської освіти та суспільно-політичним

⁹ Centrum Edukacji Obywatelskiej. URL: www.ceo.org.pl

¹⁰ Polska Fundacja im. Roberta Schumana. URL: www.schumann.org.pl

¹¹ Fundacja Edukacja dla Demokracji. URL: www.edudemo.org.pl

¹² Fundacja «Krzyżowa» dla Porozumienia Europejskiego. URL: www.krzyzowa.org.pl

змінам в Польщі Фонд Стефана Баторія, Польсько-американська фундація свободи, Фонд Фрідріха Еберта, Фонд Фрідріха Наумана, Фонд Конрада Аденауера, використовуючи багатий досвід своїх країн.

Зауважимо, що, по-перше, від 1990 р. фундаментальне значення для формування та організації системи громадянської освіти в Польщі мала діяльність Міністерства національної освіти, що пов'язано з централізованим характером освітньої системи в країні. Закон про систему освіти (1991)¹³ орієнтував на запровадження практичних вимірів громадянської освіти в практику шкільного життя: в кожній польській школі є учнівська рада, яка формується усіма учнями і від їх імені взаємодіє з іншими органами школи та органами самоврядування. Однак, на думку експертів, стан розвитку цього інструменту демократизації життя шкільної спільноти відрізняється від ідеального, викладеного в законі, й потребує подальшого розвитку¹⁴. По-друге, на першому етапі формування системи громадянської освіти в Польщі була започаткована діяльність двох інституцій в сфері громадянської освіти: (1) Центр розвитку освіти – державний заклад підготовки вчителів, яким керує Міністр національної освіти, який проводить тренінги, конференції та програми розвитку вчителів у вдосконаленні компетенцій, необхідних для виконання завдань у сфері громадянської освіти в школі¹⁵; (2) Фундація розвитку системи освіти – установа, що керує європейськими освітніми програмами в Польщі, відтак організовує та проводить низку заходів, спрямованих на підвищення громадянської свідомості та формування відповідних компетенцій, особливо серед молоді¹⁶.

Разом з тим від 1994 р. в Польщі активно функціонує Центр громадянської освіти, з яким на сьогодні співпрацює близько 94 % вчи-

¹³ Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty. Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425 z późn. zm. URL: <https://www.prawo.vulcan.edu.pl/przegdok.asp?qdatprz=akt&qplikid=1>

¹⁴ Samorządy mają głos. URL: http://www.ceo.org.pl/sites/default/files/SU/davBinary/index_2.swf; Szkoła – przejrzysta przestrzeń publiczna, Fundacja Civis Polonus. Warszawa, 2008. URL: http://www.civispolonus.org.pl/files/Obszar_szkola/Opis_modelu_dzialania_samorządu_uczniowskiego.pdf.

¹⁵ Ośrodek Rozwoju Edukacji. URL: <https://www.ore.edu.pl>

¹⁶ Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji. URL: <https://www.frse.org.pl>

телів¹⁷. Центр є незалежною навчальною інституцією, що поширює знання, навички та ставлення, необхідні для побудови громадянського суспільства. Він впроваджує програми, які підвищують ефективність освіти, допомагають молоді зрозуміти світ, розвивають критичне мислення, віру у власні сили, заохочують брати участь у громадському житті та діяти на благо інших¹⁸.

Політична еліта Польщі, розуміючи необхідність навчання практик громадянства через механізм громадянської освіти, активно доєдналася до Європейського року громадянства через освіту, ініційованого Радою Європи в 2005 р. під гаслом *Вчись і живи в демократії*. Європейський рік громадянської освіти в Польщі створив можливості для розвитку як формальної, так і неформальної освіти, що спрямована на підтримку активного громадянства та демократії.

Задля забезпечення реалізації завдань Європейського року громадянської освіти в Польщі, Міністр національної освіти та спорту ініціював створення **Національного комітету Європейського року громадянської освіти** (Голова – п. А. Веловецький, заступник – п. М. Селяницький, секретар – п. К. Закрочимська), до складу якого увійшли представники освітніх, наукових, неурядових та студентських організацій¹⁹. Проєктовані заходи спрямовувалися на підтримку довгострокових освітніх цілей: допомогти зрозуміти сучасний світ і навчити його змінювати; зміцнити зв'язки з локальною, регіональною, національною та європейською спільнотою; підтримувати незалежність думок і суджень; заохочувати до участі в громадських справах; навчати солідарності та відповідальності за себе та інших; розуміти важливість демократичних інститутів і процедур; навчати принципів співпраці та участі в громадських дебатах; допомогти повірити у власні можливості та навчитися їх використовувати.

Заходи Європейського року громадянської освіти в Польщі координували 40 регіональних промоутерів, які допомагали в організації на ре-

¹⁷ Centrum Edukacji Obywatelskiej. URL: <https://ceo.org.pl/o-ceo/#lata>

¹⁸ Statut Fundacji Centrum Edukacji Obywatelskiej. URL: https://ceo.org.pl/sites/default/files/statut_ceo_skan_20200531.pdf

¹⁹ Gogulla S. Europejski Rok Edukacji Obywatelskiej – podsumowanie. URL: <https://www.metis.pl/content/view/192/130/>

гіональному та локальному рівнях та вперше активно використовували засоби інтернет-комунікації. Загалом було реалізовано близько 700 локальних і шкільних проєктів та 250 проєктів – на рівні воєводства²⁰. Наприклад, у **Сілезькому воєводстві відбулося 7 конференцій** (Участь молоді в суспільно-громадському житті як шлях до розвитку громадянського суспільства; Школа перед викликами міжкультурної освіти; Інформаційні технології в суспільстві знань; Міжкультурний діалог в освіті; Концепція громадянства в об'єднаній Європі; Професійно-технічна освіта і ринок праці; Дилеми польсько-російських відносин) та 3 семінари (Юний громадянин Європи; Освітні програми ЄС, Толерантність). До того ж, близько 800 вчителів та представників простору неформальної освіти пройшли навчання, опановуючи механізми діяльності з просування та розвитку громадянської освіти в польській школі, використання методу проєктів у громадянській освіті, вивчаючи досвід європейської освіти²¹. 16 шкіл, які активно співпрацювали з Центром громадянської освіти, подали до Міністерства національної освіти та спорту Польщі річні звіти, що відобразили всю палітру технологій локальної та національної практики проєктів у сфері громадянської освіти Польщі. Упродовж Європейського року громадянської освіти в Польщі було забезпечено формування навичок та громадянської позиції учнів, а також їх знань про демократію, державу та громадянське суспільство; відбулася підготовка молоді до громадянства об'єднаної Європи; здійснювалося просування демократичних цінностей (свобода, плюралізм, толерантність, громадська участь); розвивалася освіта у сфері прав людини, протидії дискримінації, правоохоронної діяльності; відбулося наближення шкільної освіти до місцевого середовища та локальних практик публічного управління.

Найважливішим результатом, який відобразив якісні зміни в розумінні важливості навчання громадянству в європейському контексті став зафіксований більш високий рівень знань про суспільство та по-

²⁰ Gogulla S. Europejski Rok Edukacji Obywatelskiej – podsumowanie. URL: <https://www.metis.pl/content/view/192/130/>

²¹ Gogulla S. Europejski Rok Edukacji Obywatelskiej – podsumowanie. URL: <https://www.metis.pl/content/view/192/130/>

літичну систему Польщі серед школярів, особливо тих, хто мав наміри вступати на здобуття вищої освіти за спеціальностями політологія, міжнародні відносини та право.

Зауважимо, що в цей період Польща активно здійснювала адаптацію політичних та громадянських практик до відповідників, якими послуговувалися в Європейському Союзі. Одна з таких практик, яка розгортала концепт демократичного громадянства в практичній площині, стала Робоча програма «Освіта та навчання 2010»²², пов'язана з навчанням активної громадянської позиції. Політика ЄС базувалася тоді на розумінні громадянської освіти в глобалізованому світі не як обмеженої національним чи європейським рівнем, а як простору опанування компетенцій, що вимагає постійної співпраці з міжнародними організаціями, соціальними партнерами, неурядовими організаціями та мережами, що діють у цій сфері.

Робоча програма «Освіта та навчання 2010» визначила методологічний каркас громадянських компетентностей, відповідно до якого результати навчання, які сприяють активній громадянській позиції, мають включати не тільки розвиток міжкультурного розуміння (афективний рівень), але й набуття оперативної компетентності (когнітивний рівень). Але необхідні форми афективного та когнітивного рівнів найкраще формуються за допомогою практики та досвіду (прагматичний рівень). Навчання активної громадянської позиції передбачало опанування навичками і компетенціями, що будуть потрібні молоді для ефективної участі в економічному житті в умовах технологічної модернізації, економічної глобалізації, транснаціональних європейських ринків праці. Водночас соціальні та комунікативні компетенції, які пов'язані зі зміненими під впливом глобалізації умовами праці та навчання, набувають вирішального значення для життя у культурно, етнічно та лінгвістично різноманітних суспільствах. Ці компетенції набули статусу компетенцій, необхідних для всіх.

²² Education & Training 2010. The Success Of The Lisbon Strategy Hinges On Urgent Reforms. Joint interim report of the Council and the Commission on the implementation of the detailed work programme on the follow-up of the objectives of education and training systems in Europe (2004/C 104/01). URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/59381b9f-3a72-4bca-9b8f-1f9029644152/language-en>

Згодом, у 2006 р., Європарламент визначив соціальні та громадянські компетентності як одну з 8 ключових компетентностей, що мають розвиватися у всіх учнів у процесі здобуття шкільної освіти: спілкування рідною мовою; спілкування іноземними мовами; математичні компетентності та базові науково-технічні компетентності; ІТ-компетенції; вміння навчатися; соціальні та громадянські компетентності; ініціативність і підприємливість; культурна самосвідомість і самовираження. Всі ключові компетенції вважалися однаково важливими, оскільки кожна з них сприяє успіху в сучасному суспільстві. Основні навички соціальної та громадянської компетенції включали вміння конструктивно спілкуватися в різних середовищах, демонструвати толерантність, висловлювати й розуміти різні точки зору, вести переговори, створювати атмосферу довіри та емпатії.

Новий етап дискусії про важливість громадянської освіти в Польщі був започаткований Стратегією підтримки розвитку громадянського суспільства на 2009–2015 рр.²³, яка визначила пріоритети та напрями діяльності, покладені в основу Операційної програми громадянського суспільства: активні, свідомі громадяни, активні місцеві громади; сильні та дієві громадські організації; соціальна інтеграція; соціалізація економіки. Досягнення визначених пріоритетних цілей здійснювалося й через громадянську освіту, яка означалася як механізм формування знань і навичок, що дозволяють брати активну участь у суспільно-політичному житті Польщі.

Розвиток громадянської освіти в Польщі, відповідно до згаданої Стратегії підтримки розвитку громадянського суспільства на 2007–2013 рр., відбувався в умовах повноправного членства Польщі в ЄС. Частиною даного процесу був публічний дискурс польського уряду щодо необхідності формування настроїв молоді через належно керовану систему освіти. Ідеї активного формування громадянських компетентностей та відповідного оновлення моделі громадянської

²³ Strategia Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego Na Lata 2009-2015. Załącznik do uchwały nr 240/2008. Rady Ministrów z dnia 4 listopada 2008 r. URL: <https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/pozytek/SWRSO/SWRSO%202009-2015.pdf>

освіти знайшли відображення в стратегічних урядових документах. Зокрема, в Довгостроковій національній стратегії розвитку – документі, що визначає основні тенденції, виклики та сценарії соціально-економічного розвитку країни до 2030 року, одним зі стратегічних напрямів був визначений напрям розвитку соціального капіталу, а одним з інструментів досягнення цілей в цій сфері – заходи щодо посилення інституту громадянської освіти в Польщі: (1) підготовка та реалізація програми громадянської освіти на всіх рівнях освіти в перспективі навчання впродовж життя; (2) підготовка та реалізація програми навчання та підготовки вчителів до проведення занять у сфері громадянської освіти відповідними освітніми засобами²⁴. В іншому урядовому документі (Стратегія розвитку соціального капіталу Польщі до 2020 року, 2013²⁵), однією з цілей було визначено формування ставлення на користь співпраці, творчості та спілкування, а одним з пріоритетів – підтримка формальної освіти в громадах та відповідних методів навчання, які сприяють розвитку демократичної шкільної культури.

Водночас, розвиток польської національної моделі громадянської освіти відбувається відповідно до європейської рамки ключових компетентностей для навчання упродовж життя, затвердженої у Рекомендаціях Ради ЄС у 2018 р. Відповідно до цих Рекомендацій громадянська компетентність визначалася як здатності діяти як відповідальні громадяни та повноцінно брати участь у громадянському та соціальному житті на основі розуміння соціальних, економічних, правових та політичних концепцій та інститутів, глобального розвитку та стійкості. Основні знання, навички та ставлення, пов'язані з цією компетенцією наведені в Таблиці 1.

²⁴ Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Warszawa 2011. URL: http://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/002_Strategia_DSRK_PL2030_RM.pdf

²⁵ Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. *Monitor Polski*. 16 maja 2013 roku. Poz. 378. URL: <http://gamma.infor.pl/zalaczniki/mpo/2013/069/mpo.2013.069.378.0001.pdf>

Таблиця 1

Сутність та структура громадянської компетентності, 2018

Знання	Навички	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> • Основних понять і явищ, що стосуються індивідів, груп, суспільства, економіки та культури. • Європейських спільних цінностей, відповідно до Ст. 2 Договору про Європейський Союз та Хартії Європейського Союзу про основні права. • Сучасних подій та основних подій національної, європейської та світової історії. • Цілей, цінностей і політики соціальних і політичних рухів, кліматичних і демографічних змін на глобальному рівні та їх основних причин. • Європейської інтеграції, різноманітності та культурної ідентичності в Європі та світі. 	<ul style="list-style-type: none"> • Здатність ефективно взаємодіяти з іншими в спільних або громадських інтересах. • Критичного мислення. • Інтегрованого вирішення проблем. • Аргументації та конструктивної участі у діяльності громади. • У прийнятті рішень на всіх рівнях, від місцевого та національного до європейського та міжнародного. • Отримувати доступ, мати критичне розуміння та взаємодіяти як з традиційними, так і з новими формами ЗМІ та розуміти роль і функції ЗМІ в демократичних суспільствах. 	<ul style="list-style-type: none"> • Повага до прав людини як основи демократії є основою відповідального та конструктивного ставлення. • Конструктивна участь передбачає готовність до прийняття демократичних рішень на всіх рівнях та до громадської діяльності. • Підтримка соціального та культурного розмаїття, гендерної рівності та соціальної згуртованості, сталого способу життя. • Пропаганда культури миру та ненасильства, готовності поважати приватне життя інших та брати відповідальність за навколишнє середовище. • Зацікавленість політичним і соціально-економічним розвитком, гуманітарними науками та міжкультурною комунікацією.

		<ul style="list-style-type: none">• Готовність до подолання упереджень, компромісів, де це необхідно, забезпечення соціальної справедливості та справедливості як такої.
--	--	--

Джерело: Council Recommendation of 22 May 2018 on Key Competences for Lifelong Learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01). *Official Journal of the European Union*. 4.6.2018. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN) ²⁶

Наведені в Таблиці 1 сутність та структура громадянської компетентності вказують на те, європейський освітній простір в умовах поширення технологій гібридних воєн зорієнтований на формування дієвої системи захисту європейських цінностей та стабільного зв'язку між інститутами ЄС, національними урядами та громадянами, що в сукупності здатні забезпечити розвиток та поглиблення демократії в ЄС. Зауважимо, що наведена структура громадянської компетентності не передбачає довіру як елемент ставлення, оскільки, на думку європейських розробників концепту громадянської освіти, молоді люди мають бути критично налаштовані щодо підзвітності державних інституцій.

Вище ми згадували, що концептуалізація практик громадянської освіти в Польщі відбувалася через пошук оптимального співвідношення громадянського та національного контекстів. З новою силою дискусії щодо змісту польської моделі громадянської освіти в євро інтеграційному контексті розгорнулися після публікації на офіційному сайті Урядового центру законодавства проєктів розпоряджень Міністра освіти і науки П. Чарнека про внесення змін до базового навчального плану загальної середньої освіти 17 грудня 2021 р.²⁷ На громадське обговорен-

²⁶ Council Recommendation of 22 May 2018 on Key Competences for Lifelong Learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01). *Official Journal of the European Union*. 4.6.2018. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN)

²⁷ Projekt rozporządzenia zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego

ня виносилися питання змін до навчальних планів в частині викладання історії, проблем сучасності та громадянської освіти (суспільствознавчий компонент). Найбільше обурення серед провідників ідеї громадянської освіти викликали: по-перше, наміри звузити простір опанування та розвитку громадянських компетентностей, змінюючи назву навчальної дисципліни *Знання про суспільство (WoS)* на *Історія та сьогодення (HiT)*, що в педагогічній практиці означає скорочення на 85 % контенту, реалізованого в рамках WoS; по-друге, наміри змінити сутність викладання проблем громадянства, оскільки перенесення громадянської освіти з соціально-поведінкового контексту WoS до гуманітарної перспективи (HiT) потенційно вплине на стилістику та тематику обговорення проблем громадянської освіти; по-третє, попри те, що навчальна дисципліна WoS залишалася в програмах навчання, обрати її могли тільки ті учні, що вивчають соціально-поведінкову складову поглиблено. Наголосимо, що практики громадянської освіти стосуються кожного, а їх опанування забезпечує суб'єктність як на локальному, так і регіональному рівнях місцевого самоврядування, й ширше – на національному рівні політики²⁸. Таким чином, маючи на меті збільшити частку сучасної історії в освітньому просторі середньої освіти Польщі, що відображено й в ідеях Я. Качинського²⁹, був запропонований фактичний шлях звуження освітнього простору опанування громадянських компетентностей, а відтак і їх застосування в локальних практиках місцевого самоврядування.

dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej. URL: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12354558>; Projekt rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia. URL: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12354559>

²⁸ Zamecki Ł. HiT zamiast WoS. Jakie zmiany w edukacji obywatelskiej proponuje Minister Edukacji i Nauki? URL: https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2022/01/Zamecki_HiT.zamiast.WoS_.pdf

²⁹ О wizji systemu edukacji dyrektora Departamentu Programów Nauczania i Podręczników MEiN dr. Artura Góreckiego, początkowo zaangażowanego przez ministra Czarnka w zadania związane z podstawami programowymi jako pełnomocnik ministra ds. podstaw programowych i podręczników, przeczytać możemy m.in. w tekście Dezyderat – pożądane zmiany w systemie edukacji. URL: https://www.academia.edu/22110242/Dezyderat_po%C5%BC%C4%85dane_zmiany_w_systemie_edukacji

Оцінюючи перспективи трансформації співвідношення історичного та громадянського компонентів в польському шкільному середовищі, Л. Заменцкі означає їх як спробу роз'єднати спадкоємність (історію) з чинною системою цінностей (європейських цінностей), а відтак зі змістом, на якому розгорталися освітні та емпіричні практики громадянської освіти: «Зміни руйнують ліберальне бачення громади та громадянина»³⁰. Науковець наголошує, що в сформованій моделі шкільної історичної та громадянської освіти домінував підхід, що пояснював правила, які керують минулим, і надавав змогу зрозуміти сьогодення. Офіційні пропозиції змін ґрунтуються на перспективах християнської класичної філософії через посилення тематики Церкви та релігії в історії Польщі та відхід від бачення громадян і громади та їх відносин з владою від ліберальної європейської моделі громадянства, побудованої на зрозумілих для всіх типах соціальних зв'язків.

Виразним проявом результатів опанування європейською моделлю громадянських компетенцій є допомога польського суспільства Українській державі та українським біженцям в Польщі. Наприклад, Управління освіти м. підготувало низку спеціальних матеріалів, які надають найважливішу інформацію, пов'язану з перебуванням дітей та молоді з охопленої війною України у дитсадках, школах та установах польської столиці, яких станом на 20 вересня 2022 р. було майже 8,7 тис.³¹

³⁰ Zamecki Ł. HiT zamiast WoS. Jakie zmiany w edukacji obywatelskiej proponuje Minister Edukacji i Nauki? URL: https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2022/01/Zamecki_HiT.zamiast.WoS_.pdf

³¹ USTAWA z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Warszawa, dnia 12 marca 2022 r. Poz. 583. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000583/O/D20220583.pdf>

Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 9 marca 2022 r. Warszawa, dnia 9 marca 2022 r. Poz. 566. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000566/O/D20220566.pdf>; Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 10 marca 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw. Warszawa, dnia 10 marca 2022 r. Poz. 573. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000573/O/D20220573.pdf>; Informacja dla rodziców dzieci przybywających z Ukrainy / інформація для батьків дітей, які перебувають з України. Ministerstwo Edukacji i Nauki. URL: https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/informacja-dla-rodzicow-dzieci-przybywajacych-z-ukrainy?fbclid=IwAR1TXCeAsFA5KqvjEYUYGFMvVjL0_

Висновки

Отже, розвиток системи громадянської освіти в Польщі, розпочатий одразу з відходом від соціалістичної моделі освітніх практик наприкінці 1980-х рр., довів її необхідність. Громадянська освіта на сьогодні є освітньою компонентою та важливою повсякденною практикою, важливість якої закріплена в державних стратегічних документах. Сучасний напрям розвитку політики щодо громадянської освіти відповідає європейському баченню сутності громадянстві, хоча за оцінками експертів та вчителів, часом ідеї громадянської освіти в Польщі залишаються на рівні декларації. Настанови з європейських документів та польських стратегій відображені в базових навчальних програмах загальної освіти, але положення про громадянську освіту потребують ширшого практичного застосування на рівні локальних практик місцевого самоврядування. Громадянська освіта як освітній компонент програє іншим шкільним предметам, які дають конкретні знання, що згодом перевіряються на іспитах, але навіть такий стан справ часом не стримує польський політикум від ініціатив ще більшого звуження простору громадянської освіти в освітніх практиках. Використання польського досвіду локальних практик громадянської освіти в системі інструментів євроінтеграційного поступу України актуалізується новими суспільно-політичними реаліями. В умовах протидії гібридним загрозам і спротиву російській агресії саме громадянська освіта виступає інструментом формування громадянських компетенцій, що моделюють участь громадянина в суспільно-політичному житті на національному, регіональному та локальному рівнях.

**Nataliia ROTAR,
Iryna Tsikul**

POLISH EXPERIENCE OF LOCAL PRACTICES OF CIVIC EDUCATION IN THE SYSTEM OF TOOLS OF EUROPEAN INTEGRATION PROGRESS OF UKRAINE

The article is devoted to the study of the Polish experience of local practices of civic education in the system of instruments for the European integration development of Ukraine. The chronological framework of the study covers the period from the completion of the breakthrough of democracy to the present day. The authors focus on the analysis of the main stages of updating the Polish paradigm of civic education, the consideration of the features of the formation and organization of the civic education system in Poland, the definition of its thematic aspects and priorities. Particular attention is paid to the characteristics of the effectiveness of the tools for implementing the mechanism of civic education in Poland and the possibility of using it in the conditions of modern Ukrainian realities.

Keywords: *European integration, local community, local self-government, civil society, civic education, Ukraine, Poland, European Union.*

Список джерел

1. Громадянська освіта в умовах безпекових викликів і загроз : навчальний посібник / за ред. А. М. Круглашова, Н. Ю. Ротар, І. В. Цікул. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2022. 184 с.
2. Wojkało W. Społeczeństwo obywatelskie jako warunek realizacji idei demokracji. [w:] *Europejski przegląd naukowy*. t. I. (red.) J. Koperek, R. Wiliński. Częstochowa. 2008. S. 223-263
3. Centrum Edukacji Obywatelskiej. URL: <https://ceo.org.pl/o-ceo/#lata>
4. Centrum Edukacji Obywatelskiej. URL: www.ceo.org.pl
5. Ciepielewska-Kowalik A. Bywalska polityka edukacyjna. Koprodukcja i współtworzenie. Kraków: Instytut Studiów Politycznych PAN, Zakład Wydawniczy «NOMOS». 2022. 348 s.
6. Council Recommendation of 22 May 2018 on Key Competences for Lifelong Learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01). *Official Journal*

of the European Union. 4.6.2018. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN)

7. Education & Training 2010. The Success Of The Lisbon Strategy Hinges On Urgent Reforms. Joint interim report of the Council and the Commission on the implementation of the detailed work programme on the follow-up of the objectives of education and training systems in Europe (2004/C 104/01). URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/59381b9f-3a72-4bca-9b8f-1f9029644152/language-en>

8. Edukacja obywatelska w szkołach w Europie. URL: http://publications.europa.eu/resource/cellar/6b50c5b0-d651-11e7-a506-01aa75ed71a1.0009.01/DOC_1

9. Fundacja «Krzyżowa» dla Porozumienia Europejskiego. URL: www.krzyzowa.org.pl

10. Fundacja Edukacja dla Demokracji. URL: www.edudemo.org.pl

11. Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji. URL: <https://www.frse.org.pl>

12. Gogulla S. Europejski Rok Edukacji Obywatelskiej – podsumowanie. URL: <https://www.metis.pl/content/view/192/130/>

13. Informacja dla rodziców dzieci przybywających z Ukrainy / інформація для батьків дітей, які прибувають з України. Ministerstwo Edukacji i Nauki. URL: https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/informacja-dla-rodzicow-dzieci-przybywajacych-z-ukrainy?fbclid=IwAR1TXCeAsfA5KqvjEYUYGFMvVjL0_

14. Kurantowicz E. O uczących się społecznościach. Wybrane praktyki edukacyjne ludzi dorosłych. Wrocław, 2007. 188 s.

15. Kwieciński Z. Demoracja jako wyzwania i zadania edukacyjne. [w:] *Wychowanie obywatelskie: studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*. (red.) Z. Melosik, K. Przyszczykowski. Toruń – Poznań. 1998. 266 s.

16. Melosik Z. The Teenagers in the Global Consumptions Culture. [w:] *Changing Citizenship*. (red.) E. Solarczyk-Ambrozik, K. Przyszczykowski. Poznań. 2003. 156 s.

17. Melosik Z. Wychowanie obywatelskie: nowoczesność, ponowoczesność (próba konfrontacji). [w:] *Wychowanie obywatelskie: studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*. (red.) Z. Melosik, K. Przyszczykowski. Toruń – Poznań. 1998. 266 s.

18. O wizji systemu edukacji dyrektora Departamentu Programów Nauczania i Podręczników MEiN dr. Artura Góreckiego, początkowo zaangażowanego przez

ministra Czarnka w zadania związane z podstawami programowymi jako pełnomocnik ministra ds. podstaw programowych i podręczników, przeczytać możemy m.in. w tekście Dezyderat – pożądane zmiany w systemie edukacji. URL: https://www.academia.edu/22110242/Dezyderat_po%C5%BC%C4%85dane_zmiany_w_systemie_edukacji

19. Ośrodek Rozwoju Edukacji. URL: <https://www.ore.edu.pl>

20. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Warszawa 2011. URL: http://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/002_Strategia_DSRK_PL2030_RM.pdf

21. Polska Fundacja im. Roberta Schumana. URL: www.schumann.org.pl

22. Projekt rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia. URL: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12354559>

23. Projekt rozporządzenia zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej. URL: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12354558>

24. Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 10 marca 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw. Warszawa, dnia 10 marca 2022 r. Poz. 573. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000573/O/D20220573.pdf>

25. Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 9 marca 2022 r. Warszawa, dnia 9 marca 2022 r. Poz. 566. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000566/O/D20220566.pdf>

26. Samorządy mają głos. URL: http://www.ceo.org.pl/sites/default/files/SU/davBinary/index_2.swf

27. Statut Fundacji Centrum Edukacji Obywatelskiej. URL: https://ceo.org.pl/sites/default/files/statut_ceo_skan_20200531.pdf

28. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. *Monitor Polski*. 16 maja 2013 roku. Poz. 378. URL: <http://gamma.infor.pl/zalaczniki/mpo/2013/069/mpo.2013.069.378.0001.pdf>

29. Strategia Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego Na Lata 2009-2015. *Załącznik do uchwały nr 240/2008*. Rady Ministrów z dnia 4 listopada 2008 r. URL: <https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/pozytek/SWRSO/SWRSO%202009-2015.pdf>

30. Szkoła – przejrzysta przestrzeń publiczna, Fundacja Civis Polonus, Warszawa 2008. URL: http://www.civispolonus.org.pl/files/Obszar_szkola/Opis_modelu_dzialania_samorzadu_uczniowskiego.pdf

31. USTAWA z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Warszawa, dnia 12 marca 2022 r. Poz. 583. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000583/O/D20220583.pdf>

32. Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty. Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425 z późn. zm. URL: <https://www.prawo.vulcan.edu.pl/przegdok.asp?qdatprz=akt&qplikid=1>

33. Zamecki Ł. HiT zamiast WoS. Jakie zmiany w edukacji obywatelskiej proponuje Minister Edukacji i Nauki? URL: https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2022/01/Zamecki_HiT.zamiast.WoS_.pdf